

Islam i suvremena moda - Problemi multikulturalizma i suvremene mode -

Petra Krpan*, mentorica: dr. sc. Katarina Nina Simončić, doc.**

*Studentica diplomskog studija Teorije i kulture mode na Tekstilno-tehnološkom fakultetu / kolegij: Suvremena moda
krpanpetra@gmail.com

** Zavod za dizajn tekstila i odjeće, Tekstilno-tehnološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Prilaz baruna Filipovića 28a, Zagreb 10000.
nina.simoncic@ttf.hr

Sažetak:

Rad istražuje odnos islama i suvremene mode u doba "ukidanja" multikulturalizma, posebice u Europi. Problematika islama u odnosu na suvremenu modu leži u potpunom ukidanju tijela ali, paradoksalno, i u oslobađanju tijela uslijed radikalnih restrikcija koje ono trpi. Tijelo nikada nije bilo više izloženo kritici kao tijelo u islamu. Radi li se o potpunom obuzdavanju ženskog lika u povijesti ili je situacija drugačija? Rad istražuje na koji se način ovi procesi odvijaju, prije svega kroz povijesni pregled i kontekst ženskog tijela u Iranu. Razlikovanje odnosa unutar zemalja islamskog opredjeljenja važan su dio ovog procesa određivanja kakvo žensko tijelo jest i kakvo ono može biti. Ima li tijelo u islamu mogućnosti modifikacije? Ukoliko je odgovor pozitivan, na koji način te iste modifikacije tijela utječu na identitet žene? Kakve su mogućnosti ženskog tijela u odnosu na muško, te ima li tijelo uopće mogućnosti izbora u suvremenoj modi ako pripada islamskom religijskom krugu?

Ključne riječi: islam, suvremena moda, tijelo, multikulturalizam, žena, identitet

1. UVOD

"Politički korektna ideologija Zapada počiva na temeljima najgore moguće perverzije razlika i Drugoga. Drugi je naše bogatstvo i prokletstvo. Njega se tolerira samo kao pripadnika nekog geta životnih stilova. Gay identitet, crni čovjek, žene i nepovijesne nacije tvore sustav perverzne politike kulturnih razlika ili politike identiteta. Krajnji rezultat naizgled svima prihvatljiv. Nema više dominantne kulture Zapada koja ne prokazuje svoje stare grijehе kao što su kolonijalizam i imperijalizam. No, sve je to tek kulturalna iluzija ili dio suptilnog bontona. Zbilja pokazuje posve drugačiju konstrukciju. Ona je sama traumatična. Biti Drugi ne znači biti tek pripadnikom društvene manjine (nacionalne, religijske, spolne). U suvremenim zapadnim društvima iskustvo razlika pogađa cjelokupni svijet života. Ništa nije izuzeto - umjetnost, politika, religija, moda. Kulturne razlike danas više nisu puka egzotika. One su dio multikulturalnog mozaika. Ali problem je upravo u konstrukciji mozaika."

Žarko Paić
Traume razlika

Može li se u doba "ukidanja" i (ne)priznanja multikulturalizma, posebno u Europi, prevladati jaz Zapada i Istoka? Na koji način ova neprestana borba utječe na žensko tijelo u islamu? Već na spomen tijela u islamu pretpostavljamo restrikciju, zbranu i tabu. Možemo li uopće govoriti o tijelu islama kao o tijelu bilo koje druge religije? Ili se tijelo posve istraumatizirano gubitkom geografije i identiteta izgubilo u religiji? Granice su fiktivne jer tijelo u suvremenoj modi ne posjeduje nikakve. Zahvaljujući mreži novih medija i informacijsko-komunikacijskom modelu, tijelo više nije naše vlastito. Ipak, ostaje nam religija kao utjeha i spas, a ona, kao i svaka druga ideologija, obuzdava tijelo.

1.1. Modifikacije ženskog tijela u islamu na području Irana

Jedan od najvažnijih aspekata islama jest upravo tijelo. Kroz tijelo moć i snaga religije oblikuju identitet. U tijelu su upisana sva Pitanja i Odgovori. Prirodni poredak stvari u islamskoj religiji kreće od razumijevanja što znače glava, lice i tijelo. Potrebno je naglasiti da ono što je prirodno ne mora nužno biti tako; pitanje je uopće na koji se način uspostavlja prirodni

poredak stvari i možemo li *mi* utjecati na taj poredak posebno kroz religijski aspekt? Na ovaj se način muslimani odvajaju od ostalih (ne-muslimana). Već ih ta distinkcija, koja nije samo puko vizualna, čini odvojenim i na rubu. Zahvaljujući negativnoj reprezentaciji muslimanskog naroda kroz suvremeni terorizam, tijelo postaje središtem kritika Zapadnog svijeta. U tijelo se tada upisuju negativni Odgovori bez Pitanja. Podrijetlo i način življenja više nemaju važnosti jer se pojedinac stapa s kritikom i činom iako ga nije počinio. Kako uopće dolazi do problema Zapada i Istoka nije samo pitanje prirodnih resursa, otimanja zemlje i ubijanja ljudi. Tijelo islama paradoksalno postaje ono koje odlučuje kakva će suvremena moda biti u Parizu, a ne u Iranu. Iako prema Kur'anu ne postoji promjena tijela bez Božjeg odobrenja, tijelo u islamu proživljava najveću tranziciju do sada.

Iransko se područje pod različitim utjecajima tijekom povijesti često dovodilo u kontakt upravo s načinima obavljanja i zaštite tijela. Uz religiju, političku i vojnu dominaciju, obavljanje tijela važan je dio u uspostavi država ovog područja. U početku su muškarci i žene obavljali glavu, dok je tijelo bilo potrebno oviti tkaninom od struka do koljena. Ove su se regulacije mijenjale ovisno o strukturi vlasti i utjecajima izvana, ukoliko ih je i bilo. No Iran kakav je poznat nama danas počinje postojati tek od 17. stoljeća jer u to vrijeme *chador*¹ postaje glavni znak islama. *Chador*, koji je do danas ostao u upotrebi samo među starijim ženama u Iranu, nosi se u crnoj boji, dok je prvotno bio bijele boje i označavao je status žene. Odijevanje se zatim dramatično promijenilo u 19. stoljeću, posebno među visokom klasom koja je imala veze na Zapadu. Mnoga istraživanja pokazuju da se oko 1891. godine mnogi europski krojači sele upravo u Teheran u pokušajima uspostave Zapada na Istoku. Prava se revolucija ipak odvila dolaskom na vlast Pahlavi dinastije 1925. godine i Reze Shaha. Reza Shah je bio taj koji je uvelike utjecao na kralja Afganistana Amanullaha u 20-im godinama 20. stoljeća, upravo zbog naglašavanja važnosti odjeće u uspostavi snažne i moćne države. Odjeća je tada bila simbol nacionalnog progressa i tada je, više nego ikada, Zapad bio prisutan u odijevanju na Istoku. Nadalje, islamska revolucija 1979. godine padom Reze Mohammeda Shaha (sina Reze Shaha) i uspostava moći Khomeinija dovela je Iran u potpuno udaljavanje od Zapada. Budući da je odjeća bila ta koja je imala najjaču simboličku moć, sve su žene morale nositi *chador*, dok su muškarci morali odbaciti zapadne običaje nošenja kravate te islamski korektno pratiti sve zakone vezane uz odijevanje. Upravo je žensko odijevanje odigralo ključnu ulogu u revoluciji 1979. godine jer je obavljanje velom postalo politički i socijalni simbol. Čak i prije revolucije, točnije početkom 1970-ih godina 20. stoljeća, mnoge su žene u znak protesta nosile *chador*. U godinama koje su slijedile u doba vladavine Ali Khomeinija, Sayyeda Hosaina Musavi Tabrizia, dogodio se niz napada na žene koje nisu nosile islamski korektnu odjeću ili *hidjab*.² Ipak, Khomeini kasnije koristi zakone i riječi umjesto nasilja nad ženama.

Tijelo islama vezano je uz *fitrah*.³ *Fitrah* je taj koji određuje zabrane tijela i čovjeka. On obuhvaća mnogo širi kontekst odnosa prema tijelu, primjerice obrezivanje, brijanje tijela, rezanje noktiju i pranje tijela. Uklanjanje dlaka s muškog i ženskog tijela važan je aspekt *fitraha*. Sve su ove tjelesne transformacije važan dio za tijelo islama. Ti se procesi smatraju prirodnim poretkom stvari i neovisni su o bilo kakvoj pobuni. Ono što ti je Prorok dao, to tako mora i ostati; sve druge interpretacije ili modifikacije tijela smatraju se diranjem u Božji čin. Ipak, Kur'an ne navodi što se precizno smatra činom Boga. Odnos tijela čovjeka i Proroka smatra se najvažnijim u istraživanju ove tematike. Jedino kroz taj odnos, a time i komparaciju tijela Zapada, možemo doći do mogućnosti tijela islama u suvremenoj modi. No, kako navodi prorok Muhamed, *onaj koji ima kosu treba biti počašćen*. Kosa je za žensko tijelo u islamu postala znak za sve žene tog religijskog kruga. Vidjeti jednu prekrivenu žensku kosu i glavu jest kao vidjeti njih stotinu. Na ovaj se način negativno kritizira zabrana pokazivanja kose, a u nekim zemljama i lica. Također, ženama se zabranjuje nositi umjetnu kosu jer je ona znak taštine. No problematika nije samo u pokrivanju tijela, jer i kršćanstvo ima svoje zabrane. Problematika leži u mnogo dubljoj analizi odnosa Zapada prema Istoku, ali i obrnuto: analizu političke, ekonomske i kulturne situacije u kojoj se Istok sada nalazi. Tijelo, i to ono žensko, postalo je laka meta za kritiku i osudu. Stvar je jasna: ideološki struktura Zapada pokušava rušiti strukturu Istoka, i obrnuto. No glavno pitanje je kako ti procesi utječu na tijelo žene u islamu?⁴

Modifikacija tijela koja je privremena i ne utječe na vizualnost ženskog lika, ipak je dozvoljena. U to se ubrajaju privremeni rituali u procesima molitve koji također mijenjaju lik čovjeka pred Bogom. Česti su pak oni rituali koji su vidljivi i čine trajne modifikacije tijela. Genitalno rezanje kod žena u predislamskim krugovima i kastracija u prošlosti bili su u većem stupnju zastupljeni kod robova, no kako se društvo mijenjalo, promijenili su se zakoni, a time i odnosi prema tijelu. Proces obrezivanja i dalje ostaju vezani uz *fitrah* i njegove zakonitosti. Nadalje, depilacija tijela za muslimane nikada nije bila vezana

¹ *Chador* ili *chadar* je odjevni predmet nalik na baloner kojeg nose žene islamskog religijskog kruga u Iranu.

² *Hidjab* je zakon, odnosno *dress code* kojeg se moraju pridržavati sve žene islamskog religijskog kruga.

³ "The term *fitrah*, a precise equivalent for which does not exist in English, has been variously translated as that which is innate or instinctive, is determined by nature, derives from creation, or accordance with the true faith which is Islam. The concept of *fitrah* is sometimes applied to the human body: namely what people are allowed or not allowed to do with it." (*Fitrah: Temporary and Permanent Body Modifications for Muslims*, u *People and dress in Central and Southwest Asia*, Irvin Cemil Schick, volume 5, str. 403, Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion, 2010)

⁴ "U ime identiteta (naroda, vjere, kulture) brani se nešto što je već povijesno prevladano kao iluzija opstanka unutar svijeta bez kulta slobode. Time se ne prevladava Zapad sredstvima nekog "uzvišenog" duhovnog preporoda, nego se potvrđuje negativna sloboda ideološki zatvorenog svijeta, koji je unutar svojih kulturalnih granica bitno despotski, patrijahalan, neprijateljski spram Drugih (osobito žena)." (Žarko Paić, *Traume razlika*, Meandar, Zagreb, 2007, str. 195)

uz erotizaciju tijela. Uklanjanje dlaka s intimnih dijelova tijela (kombinacijom paste od limuna i šećera), brijanje pazuha, šišanje brkova (kod muškaraca), rezanje noktiju, procesi su koji se moraju obavljati najmanje svakih četrdeset dana bez iznimke. Čupanje obrva nije dozvoljeno, i ona žena koja obavlja tu radnju bit će prokleta, kako navodi Kur'an. Uz te procese vezana je i prirodna okolina i uvjeti unutar kojih ovi narodi obitavaju. Dakle, higijena ženskog tijela stavljena je kao zakon kojeg je odredio Prorok. Namjerna erotizacija tih procesa rezultat su Zapadnog tumačenja ženskog tijela u islamu.

Islamska religija snažno utječe na konstrukciju svijesti kao i bilo koja druga religija, no njezine zakonitosti pomno pratimo jer direktno i snažno utječu na konstrukciju tijela i identiteta žene. Kosa, kako smo naveli ranije, igra važnu ulogu upravo u ovom procesu. U prošlosti je među nekim iranskim skupinama žensko neprihvatljivo ponašanje bilo kažnjavano rezanjem kose. Dakako, takvi se radikalni potezi na Zapadu čine u potpunosti neprihvatljivima i simboliziraju ukidanje bilo kakvog ženskog glasa i prava na svoje vlastito tijelo. Zanimljivo je da ukoliko se takva restrikcija tijela (u smislu omatanja tijela, kose i lica) dogodi u Iranu, ona se smatra kršenjem prava, dok se u Francuskoj na primjeru zabrane burke odvija tek nedovoljno jaka pobuna koja nije uspjela vratiti prijašnji zakon. Odnosno, dolazi do inverzije shvaćanja politike, kulture i društva.

Budući da je područje Irana područje velike multikulturalnosti i različitosti, odijevanje žene prepoznaje se i po regionalnom karakteru. U Iranu postoji više regionalnih haljina ovisno o geografskom području. Tri su glavna centra prema kojima određujemo karakter lokalne haljine: Teheran, Shiraz i Yazd. Potrebno je naglasiti da se na južnom dijelu zemlje i dalje žene odijevaju više tradicionalno nego primjerice u glavnom gradu Teheranu. Razlog leži u nedostupnosti materijala i odjevnih predmeta, iako je u ostatku zemlje ovaj element jako dobro riješen. Upravo zbog utjecaja različitih etničkih i religijskih grupacija žensko se tijelo prepoznaje po regionalnoj lokalnoj haljini. Žensko se odijevanje sastoji od, kako navodi u tekstu *Iranian Regional Dress* Gillian Vogelsang-Eastwood (2010), višeslojnih haljina, s napomenom kako dužina haljine određuje starost žene. Ipak, situacija u Iranu daleko je od navedenog. Mlade djevojke uopće ne nose višeslojne haljine i *chador*. Kosa se prekriva do pola tjemena i nose se kratki baloneri u bojama (uniforme). Većina mladih djevojaka u Iranu studira i ne udaju se prije završetka fakulteta. Važnost je ipak dana načinima uspostave odnosa s muškarcem i planiranju braka. Svi se muškarci i žene prije ulaska u bračnu zajednicu moraju testirati na sve spolne i duševne bolesti. Ukoliko se odbije testiranje s obje strane, dolazi do nemogućnosti ulaska u bračnu zajednicu. Žena, iako naizgled smatrana nedovoljno važnom, u islamskom religijskom krugu ima jasnu i veliku ulogu.

2. IDENTITET I SOCIJALNI STATUS (PROBLEMI)

Čovjek se, okružen planiranim i neplaniranim utjecajima, gradi i razvija. Obitelj, škola, obrazovanje, kultura i religija oblikuju njegov osobni identitet. Religija, posebno islam, u konstrukciji identiteta žene tog religijskog kruga ima veliku ulogu. Ipak, islam se često, pogrešno interpretiran, smatra potpunim ukidanjem bilo kakve građnje osobnog identiteta. Nedvojbeno je da se pod nadzorom religije gradi moć i teže oblikovanje osobnog identiteta, ukoliko o njemu možemo danas uopće govoriti. Pluralizam društvenog identiteta je taj koji prevladava individualnost te kulturalni i religiozni identitet. Ipak, religiozni identitet je onaj koji određuje ženu u islamu i ona se na taj način stavlja u odnos spram Drugoga. Kako navodi Bhikhu Parekh, autor knjige "A new politics of identity, Political Principles for an Interdependent World" (2008), opsesija identitetom, posebno religijskim, nastaje pod čudim i upitnim uvjetima društva te se njih treba posebno istraživati. Ovaj se model razumijevanja često pogrešno pripisuje islamskom religijskom krugu i utjecaju na oblikovanje identiteta.

Podrijetlo žene u islamskim zajednicama uvelike unaprijed označava njezin socijalni status, a time i identitet. Veza ženskog tijela i vela koji obavlja njezino lice otkriva njezino podrijetlo i geografsku pripadnost. Veza između vela i socijalnog statusa varira ovisno o geografskom položaju i vremenu. Žene, primjerice iz siromašnijih sredina koje rade na poljima, često ne nose veo jer im stvara poteškoće u pokretu i radu.⁵ Neka područja nisu eksponirana turistički pa time žene ni na tim mjestima ne pokrivaju lice. Obavijanje velom je proces koji odvaja ženu koja je slobodna od one koja to nije. Ona žena koja je nosila veo smatrana je neslobodnom. No i nakon službenog ukidanja robovlasničkih struktura, brojne su žene nastavile nositi burke kao znak novog socijalnog statusa. Ipak, ideja obavijanja tijela i lica povezana je ne samo sa zakonitostima islamskog religijskog kruga, već i s idejom ljepote i zaštite tijela. Potrebno je naglasiti kako postoje različite vrste vela u islamskom religijskom krugu koje se različito tumače.

Odjeća je ta koja štiti ženu i istovremeno joj daje ljepotu. S druge strane, nošenje vela često se poistovjećuje s izolacijom i depresijom. Ipak, takve se interpretacije ruše s činjenicom da žena koja nosi veo može sudjelovati u društvu kao jednaka individua. Mnoge feminističke teorije obavijanje ženskog tijela smatraju radikalnim uništavanjem prava žena. Čest primjer je *niqab*⁶ podrijetlom iz Saudijske Arabije i *chadari*⁷ iz Afganistana. Kao i u Europi, u Iranu postoji pluralizam identiteta zahvaljujući različitosti u jednakosti. Nisu svi identiteti jednaki po važnosti i dubini značenja. Islam se kao i druge religije

⁵ *Fitrah: Temporary and Permanent Body Modifications for Muslims*, u *People and dress in Central and Southwest Asia*, Irvin Cemil Schick, volume 5, str. 469, Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion, 2010

⁶ *Niqab* je veo koji pokriva cjelokupno lice ostavljajući oči otvorene. Karakterističan je za zemlje Ujedinjenih Arapskih Emirata, Saudijske Arabije, Jemena, Bahrajna, Kuvajta, Omara i Katara.

⁷ *Chadari* ili *chadri* je veo karakterističan za Afganistan koji prekriva cjelokupno lice i glavu žene.

suočava s nečim ipak većim od sebe. Religija nije sama sebi dovoljna. Ona ovisi o podrijetlu, značenju tog podrijetla, načinima prakticiranja vjere. Svi ti elementi utječu na oblikovanje iskazivanja religijske riječi. Ovo je više nego u svim ostalim religijama iskazano u islamu. Moć religije unutar društva i stvaranje autoriteta ruši koncepciju privatne i javne sfere, intimnog i javnog života. Na taj se način stvara svojevrsna patologija religioznog identiteta.⁸ Svaka religija, pa tako i islam, tvrdi da pojedinac ne može ostvariti ono najviše od svog života. Nemogućnost ostvarenja života čini čovjeka *čovjekom*, dok religija ima ulogu premošćivanja te razlike. No pomirenje razlika Istoka i Zapada leži možda upravo u sinergiji religije i suvremene mode. Pitanje je može li suvremena moda dati Odgovor na tijelo u islamu?

3. POMIRENJE ISTOKA I ZAPADA?

Imaju li Zapad i Istok mogućnosti pomirenja? Možemo li njihov odnos tretirati kao odnos spram Drugoga? Drugoga, a ne nužno drugačijeg od *nas*? Suvremena moda, paradoksalno, ima odgovor. Ne radi se nužno o pomirenju, već o prevladavanju Zapada i Istoka. Sve su ideologije prožete religioznim akcentom (Paić, 2007, str. 187), no suvremena moda, koja je u doba novih medija postala model tijela, i ovdje ne gubi svoje uporište. Ne radi se samo o povezivanju nekakve tradicije i suvremenosti. Radi se, kako kaže Paul Virilio, o gubitku geografije. Time se direktno utječe na vlastiti identitet, ali i na identitet Drugoga.⁹ Može li suvremena moda pronaći Odgovor?

Hussein Chalayan dobar je primjer sinergije i modifikacije tijela islama. Iako naizgled ne mareći uopće za religioznost tematike, Chalayan razumije gdje leži Pitanje, a gdje Odgovor. Gradeći most Istoka i Zapada, Chalayan gradi novu vrstu žene i daje novi model tijela žene islama. Iako naizgled islamskog imena Hussein, na Chalayana utječu njegovi ne-religijski turski korijeni. U stvaranju kolekcije *After Words* iz 2000. godine Chalayan priča priču tenzija između muslimana i kršćana, ali i gubitka doma. Identitet, problem gubitka geografije, gubitka tijela, sve su to Chalayanove teme. Nadalje, njegova kolekcija iz 1998. godine *Between* dovodi tradicionalnu islamsku haljinu u kontakt sa suvremenom modom. Definiranje kulturne okoline haljinom (ili ne-haljinom) bio je cilj i poruka ove kolekcije. Nomadski način življenja uzor je Chalayanu upravo zbog gubitka središta čovjeka. Veo za Chalayana skriva i otkriva, definira prostor, vrijeme i granice. Za njega veo može označavati granicu, ali i slobodu. Pitanje je može li veo uistinu označavati slobodu ili granicu jedne mlade žene koja živi u Iranu? Može li se prevladati most Istoka i Zapada suvremenom modom ili Zapad mora ostati na zapadu a Istok na istoku? Bez obzira na to odakle dolazili, svi smo i uvijek u odnosu spram Drugoga. Bez Drugoga nema ni nas.

POPIS LITERATURE

Parekh, B., *A New Politics of Identity, Political Principles for an Interdependent World*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion, Ten-volume set Joanne B. Eicher, Doran H. Ross, Margot Blum Schevill, Phyllis G. Tortora, Jasleen Dhamija, Gillian Vogelsang-Eastwood, John E. Vollmer, Margaret Maynard, Lise Skov, Djurdja Bartlett, London, 2010.

Paić, Ž., *Traume razlika*, Meandar, 2007.

Paić, Ž., *Politika identiteta, Kultura kao nova ideologija, Antibarbarus*, 2005.

Abstract:

Paper explores the relationship between contemporary fashion and Islam in time when multiculturalism has been completely forgotten, especially in Europe. The main problem lies in the process of restriction of the body but at the same time releasing the body because of these restrictions. The female body of Islam, now more than ever, is criticized. The main issue is if the female character has been restrained through-out history or the problem lies elsewhere? The paper also explores in what way these processes emerge, mainly through-out history and through-out the context of the female body of Islam. Does the female body of Islam have any chance of modification? If the answer is positive, in what way these modifications affect the identity of a woman? What are the possibilities of the female body in comparison to the male body and does the body have any freedom of choice or possibility in contemporary fashion if it belongs to the Islamic religious circle?

Key words: Islam, contemporary fashion, body, multiculturalism, woman, identity

⁸ Bhikhu Parekh, *A new politics of Identity, Political Principles for an Interdependent World*, Palgrave Macmillan, str. 130 i 131, 2008.

⁹ "Borba za identitet borba je za priznanje Drugoga u samome sebi pod uvjetom raskrinkavanja svih ideologijskih iluzija o Zapadu kao univerzalnome putu napretka za Druge i o Istoku kao partikularnome putu očuvanja duhovnoga iskona." (Žarko Paić, *Traume razlika*, Meandar, str. 196, Zagreb, 2007)